

Leg de basis voor het handschrift

Effectief voorbereidend schrijven

Veel kleuters worden voorbereid op het leren schrijven door middel van algemene fijne motoriekoefeningen. Deze praktijk vindt echter geen steun in de wetenschap. Het oefenen van taakspecifieke basisvaardigheden biedt een effectief alternatief.

TEKST FREEK TURLINGS, SANNE KUSTER EN ERIK MEESTER

In het basisonderwijs gaat de voorbereiding op het leren schrijven al sinds jaar en dag gepaard met motoriekontwikkeling. Het principe luidt daarbij als volgt: *leerlingen maken bij het schrijven gebruik van hun fijne motoriek. Door voorafgaand aan de instructiefase deze motoriek te ontwikkelen, verschijnen ze goed voorbereid aan de start.* Ten behoeve hiervan laten veel scholen kleuters oefenen met onder andere knippen en plakken, insteekmozaïeken, kralen rijgen en prikpenningen (Douma, 2016). Ook de voorbereidende oefeningen die diverse methodes bieden, zoals schrijfpatronen en 'schrijfdansen', worden veel gebruikt.

Deze manier van voorbereiden kent echter een probleem: de oefeningen die de

leerlingen doen, zijn onvoldoende 'taakspecifiek'. Activiteiten als insteekmozaïeken, kralenrijgen en zelfs schrijfpatronen hebben immers geen of weinig overlap met de daadwerkelijke schrijftaak (zie het kader 'Hebben schrijfpatronen echt geen zin?'). Je oefent hierbij dus iets anders dan wat je moet kunnen om te schrijven. Wetenschappelijk onderzoek laat zien dat dit soort oefeningen slechts tot marginale prestatieverbeteringen leidt. In 1983 kwam dit al naar voren in een overzichtsstudie van Kavale en Mattson (1983) waarin zij stellen dat niet-taakspecifieke motoriekoefeningen een verwaarloosbaar klein effect hebben op het leren schrijven. De beoogde transfer van motoriekoefening naar een beter handschrift blijft uit. Kavale en Mattson stellen daarom dat er met de

Om te kunnen leren schrijven, moeten leerlingen in staat zijn om met hun vingers doelgerichte, gecontroleerde bewegingen te maken van enkele millimeters groot

FOTO: TOM VAN LIMPT

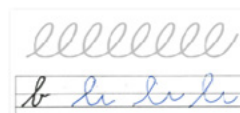
niet-taakspecifieke motoriekoefeningen waarschijnlijk kostbare tijd wordt verspeeld. Een meer recente overzichtsstudie van Santangelo en Graham (2016) wijst hetzelfde uit. Dit betekent niet dat knippen en plakken, insteekmozaïeken, enzovoorts op zichzelf geen waarde zouden hebben; de activiteiten kunnen alleen niet gezien worden als een effectieve voorbereiding op het leren schrijven.

MISVERSTANDEN OVER MOTORIEK

Ondanks deze wetenschappelijke bevindingen zijn niet-taakspecifieke motoriekoefeningen in het handschriftonderwijs nog altijd populair. Dit is een logisch gevolg van twee veelvoorkomende misverstanden, namelijk dat schrijven gelijk zou staan aan motoriek en dat het vermogen om te schrijven zich op een natuurlijke manier zou ontwikkelen. Met de term 'motoriek' worden doorgaans de bewegingsmogelijkheden van het lichaam bedoeld. Om te kunnen leren schrijven, moeten leerlingen in staat zijn om met hun vingers doelgerichte, gecontroleerde bewegingen te maken van enkele millimeters groot (Scholten & Hamerling, 2014). Nagenoeg alle kinderen hebben dit vermogen al (lang) ontwikkeld voordat ze op school komen (Netelenbos, 2009). Hiermee is het belangrijkste over het motorische aspect van het leren schrijven gezegd. Waar het namelijk in de kern om draait, is het vergroten van de *handschrift-*

Hebben schrijfpatronen echt geen zin?

Een voorbereidende activiteit is effectiever naarmate deze meer overeenkomt met de daadwerkelijke taak (De Bruyckere, Hulshof, & Kirschner, 2019). Met schrijfpatronen kan daarom in principe een goede schrijfhouding en pengreep geoefend worden. Zoomen we echter in, dan valt ten eerste op dat schrijfpatronen lijndelen bevatten die veel langer zijn dan de maximale uitslag van de schrijfvingers (bij kleuters zo'n 8 millimeter). Het kind gaat daardoor vanuit de arm werken, waardoor het buigen en strekken van de schrijfvingers niet wordt geoefend. Daarnaast bestaan schrijfpatronen vrijwel uitsluitend uit herhalende rechte of gebogen lijndelen, terwijl letters uit een combinatie daarvan bestaan. Doordat schrijfpatronen regelmatig op echte letters lijken, bestaat het risico dat leerlingen de verkeerde vormen automatiseren.

Figuur 1 – Dit leerlingwerk illustreert hoe schrijfpatronen het goed leren vormgeven van letters kunnen tegenwerken: de rechte lijndelen in de letter 'b' worden overgeslagen.

vaardigheid, iets waarvoor grafische vormgevingskennis vereist is (zie Turlings & Meester, 2019). Deze taakspecifieke kennis kan door herhaalde oefening worden omgezet in *aansturingskennis*. Het motorische aspect is dus slechts een onderdeel van het schrijven. Niet zelden wordt het handschrift hier toch toe *gereduceerd*, waardoor de voorbereidende oefeningen losgezongen raken van de eigenlijke, cognitieve taak. Activiteiten die qua bewegingen aan het schrijven doen denken, bijvoorbeeld omdat je er de drie schrijfvingers bij gebruikt, kunnen dan al snel voor een effectieve voorbereiding worden aangezien.

Het tweede misverstand is dat het vermogen om te schrijven zich op een natuurlijke manier zou ontwikkelen. In tegenstelling tot leren lopen en praten, kent ons brein voor het leren schrijven namelijk geen specifieke structuren (Geary, 2008). Dit komt doordat de eerste handschriften slechts zo'n 4000 jaar geleden zijn ontstaan; een oogwenk in de menselijke evolutie. Sommigen zijn het leren schrijven echter toch als een natuurlijk ontwikkelingsproces gaan zien. Door het voorbereidend schrijven op te vatten als het stimuleren van een natuurlijke ontwikkeling, verdwijnt de noodzaak om taakspecifiek te werk te gaan. Bij het leren lopen, geven we kinderen immers ook geen doelgerichte instructie; aanmoediging is genoeg. Het vermogen om te schrijven, kan echter niet in algemene zin gestimuleerd worden. Zodoende gaat een kind door het oefenen van een precisietaak als kralenrijgen wel beter kralenrijgen, maar niet beter schrijven.

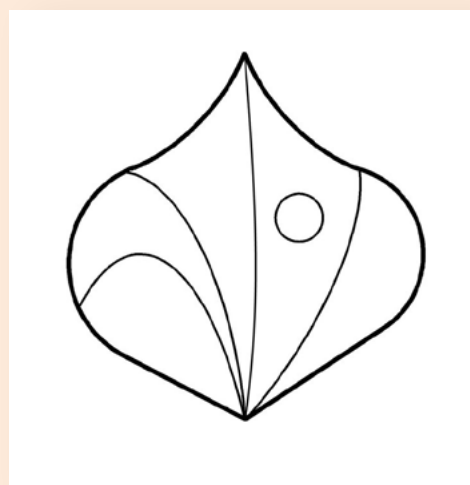
OEFENEN VAN GRAFISCHE BASISVAARDIGHEDEN

De vraag is nu welke voorbereidende activiteiten wél taakspecifiek zijn. Hiervoor is het zinvol om een taakanalyse te maken: een onderverdeling van een taak in deelvragen en deelvragen die afzonderlijk geoefend kunnen worden (Jonassen, Tessmer, & Hannum, 1998). De Stichting Schriftontwikkeling heeft op basis van een

dergelijke taakanalyse didactisch beproefde oefeningen ontworpen waarmee de vereiste vormgevingskennis en materiaalhantering samen kunnen worden geoefend (Scholten & Hamerling, 2014). Hieronder worden deze oefeningen ten behoeve van de grafische basisvaardigheden toegelicht.

1. KLEUROEFENINGEN

Het eerste type oefening is het kleuren met kleine, ronddraaiende bewegingen zo groot als de punt van het potlood, waarbij geen wit wordt opengelaten en (vervolgens) kleurverloop wordt toegepast. Hiermee oefent het kind met het maken van gebogen lijndelen van het juiste formaat (het oog van de letter 'e'). Ook oefent het de buig- en strekbeweging van de schrijfvingers, het hanteren van een gelijkmatige bewegingssnelheid, het hanteren van de juiste druk op het schrijfgereedschap, het fixeren van het papier met de niet-schrijvende hand en het nauwkeurig waarnemen, uitvoeren en evalueren van het eigen werk. Het is van belang de leerlingen te laten werken met dunne, zeskantige of ronde potloden en kleurplaatjes van ongeveer twee postzegels groot. Driekantige en dikke potloden belemmeren namelijk de buig- en strekbewegingen van de schrijfvingers en grote kleurplaten lokken het werken vanuit de pols uit.

Figuur 2 – Deze kleurplaat op ware grootte kun je gebruiken om zelf te oefenen. Deel je resultaat via @JSW_online op Twitter.

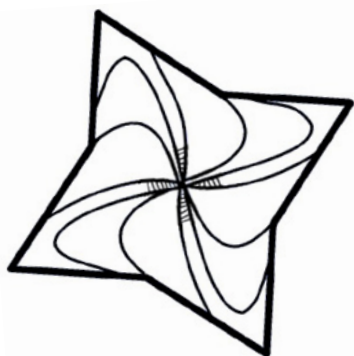
**FREEK TURLINGS,
SANNE KUSTER EN
ERIK MEESTER**

zijn allen verbonden aan de universitaire leerkrachtenopleiding Pedagogische Wetenschappen van Primair Onderwijs aan de Radboud Universiteit te Nijmegen

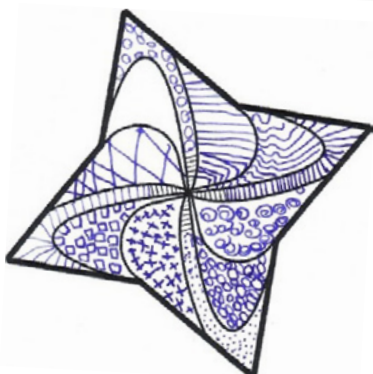
Het
motorische
aspect is slechts een
onderdeel van het
schrijven

Figuur 3 – De kleuroefening met het ‘blaadje’ kan worden gecombineerd tot een groeps-
werk. Dit is het resultaat van een groep
kleuters na slechts één instructiemoment.

Figuur 4 – Deze arceeroefening op ware
grootte kun je gebruiken om zelf te oefenen.
Deel je resultaat via @JSW_online op Twitter.

Figuur 5 – Deze arceeroefening is gemaakt
door een leerling (5;6 jaar) waarbij
verschillende geometrische figuren zijn
gebruikt.

2. ARCEEROEFENINGEN

Het tweede type oefening is het arceren met rechte, evenwijdige neerhalen die op een regelmatige afstand van elkaar worden geplaatst binnen een figuur. Hiermee oefent de leerling met het maken van de rechte neerhalen die de ruggengraat vormen van schrijffletters en steeds evenwijdig aan elkaar worden geschreven. Door een regelmatige afstand te hanteren, leert het kind te spatiëren en door de lijnen binnen een figuur te plaatsen, leert het binnen een liniatuur te blijven. Uiteraard speelt het oefenen van de buig- en strekbeweging en nauwkeurig werken hier ook een rol. Voor dit type oefening is het raadzaam om een 0,5 millimeter vulpotlood of 0,3 millimeter gel- of vulpen te gebruiken. Voor extra uitdaging kan er gearceerd worden met andere geometrische vormen zoals cirkels, spiralen en rechthoeken.

OUDERS INFORMEREN

Kleuters kleuren en tekenen thuis natuurlijk ook. Het loont daarom de moeite om ouders te informeren over de pengreep, schrijfhouding en verschillende oefenvormen. Hiermee wordt voorkomen dat thuis een verkeerde pengreep inslijpt en kan de effectieve oefentijd eenvoudig worden verlengd.

De literatuurlijst is te vinden op:
www.jsw.nl/artikelen

Kleuroefeningen

Download alle kleuroefeningen op ware grootte via:
www.jsw.nl/artikelen. Voor meer effectieve oefenvormen
kan contact opgenomen worden met de Stichting Schrift-
ontwikkeling via info@schriftontwikkeling.nl.

Op de hoogte blijven van de ontwikkelingen in het basisonderwijs?

Neem een abonnement op JSW

JSW

nr 9
Mei
2020

Ontvang 10 x JSW

JSW lezen op
tablet en pc

Voor
slechts
€79,95 per
jaar

Studenten
ontvangen
50%
korting

Krijg toegang
tot het digitaal
archief
(>1.000 artikelen)

Debatteren
om te leren
Selectief mutisme: wat
als een kind niet praat?
Interview
Ronald Heidanus

Betrokken bij wereld- problemen

Meer weten?
Ga naar www.jsw.nl of
bel 088-2266692